

بررسی دو دهه تحقیقات شیوع‌شناسی مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های ایران

حمید صرامی^۱، مجید قربانی^۲، منصور تقوی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۵/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۶/۲۵

چکیده

هدف: هدف اصلی این تحقیق، جمع‌آوری و بررسی تحقیقات شیوع‌شناسی در زمینه مصرف و سوءمصرف مواد مخدر و داروهای روانگردان در بین دانشجویان دانشگاه‌های سراسر کشور بود که به صورت پراکنده از سال ۱۳۷۴ تا سال ۱۳۹۲ در کشور به مرحله اجرا در آمده و در مورد آنها جمع‌بندی علمی انجام نگرفته است. **روش:** روش پژوهش کتابخانه‌ای بوده و برای انجام آن ۳۷ تحقیق شیوع‌شناسی اعتیاد در بین دانشجویان ایرانی جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. **یافته‌ها:** نتایج بررسی‌های انجام شده، نشان داد که بسیاری از مطالعات با اشکالات روش‌شناسی مواجه بودند. **نتیجه‌گیری:** یافته‌های حاصل از پژوهش‌های شیوع‌شناسی اعتیاد در ایران نشان می‌دهد که با توجه به جایگاه نخبگان در دانشگاه‌ها، توجه کافی نسبت به تحقیقات شیوع‌شناسی مصرف و سوءمصرف مواد در جمعیت دانشجویان و نیز مداخلات راهبردی مؤثر صورت نپذیرفته است. با وجود این، می‌توان دریافت که آمار اعتیاد طی حدود ۲ دهه اخیر در برخی مواد با شیب تقریباً ثابتی پیش رفته است؛ تا حدی که در یک نگاه کلی به آمار و ارقام ارایه شده در شیوع‌شناسی‌های مختلف، می‌توان به این نتیجه رسید که پس از سیگار و قلیان، بیشترین ماده مصرفی در بین دانشجویان الکل است و پس از آن به ترتیب تریاک، حشیش، هروین و سایر مواد در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

کلیدواژه‌ها: شیوع‌شناسی، اعتیاد، آمار، دانشجویان، دانشگاه‌های ایران

۱. نویسنده مسؤول: مدرس دانشگاه و پژوهشگر اعتیاد. پست الکترونیک: Hamid.sarrami@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد علوم تربیتی و پژوهشگر اعتیاد

۳. کارشناس ارشد مدیریت

مقدمه

مصرف مواد یکی از جدی‌ترین معضلات بشری در سال‌های اخیر و یکی از پیچیده‌ترین پدیده‌های انسانی است که پایه‌ها و بنیان‌های جامعه‌ی انسانی را به تحلیل می‌برد و پیشگیری از آن نیازمند کاربرد تئوری‌های متعدد در رشته‌های علمی مختلف و تکنیک‌های متنوع است (یونسکو، ۱۹۹۴). دامنه‌ی تأثیرات اعتیاد از آن‌رو حایز اهمیت است که علاوه بر فرد معتاد، خانواده و دوستان نیز در معرض آثار ویرانگر آن قرار خواهند گرفت (چیریلو، ۱۳۷۸). سوء مصرف مواد در ایران یکی از مهم‌ترین مسایل بهداشتی، درمانی، اجتماعی و فرهنگی به شمار می‌رود، به گونه‌ای که بیش از ۹۰ درصد مردم نسبت به مصرف مواد در جامعه، ابراز نگرانی جدی کرده‌اند. آمارها بیانگر آن است که نرخ شیوع مصرف مواد مخدر در جمعیت سنی ۱۵ تا ۶۴ ساله کشور ایران معادل ۲/۶۵ درصد بوده به طوری که تعداد تقریبی معتادان یک میلیون و ۳۲۵ هزار نفر برآورد شده است (دفتر تحقیقات و آموزش ستاد، ۱۳۹۰). این فراوانی بویژه هنگامی اهمیت بیشتری می‌یابد که به عوارض جسمی، روانی و اجتماعی اعتیاد توجه کنیم. درمان سوء مصرف مواد نیز پرهزینه، دشوار و طاقت‌فرسا است. بنابراین، پیشگیری از سوء مصرف مواد می‌تواند در جلوگیری از تحمیل هزینه‌های سنگین به اجتماع جلوگیری کند. یکی از شیوه‌های مهم پیشگیری از اعتیاد، آگاه کردن اقشار مختلف مردم از خطرات و مضرات سوء مصرف مواد و ارایه آموزش مهارت‌های زندگی است. اگر هر فرد از تأثیر نامطلوب مصرف مواد بر سلامت جسمی، روحی، روانی و اجتماعی خود و خانواده‌اش مطلع باشد و آن را باور کند، کمتر به این کار دست می‌زند (طارمیان، ۱۳۸۰).

از جمله مشتریان سوء مصرف مواد، دانشجویان هستند. سلامتی و بهداشت روانی دانشجویان (به عنوان نخبگان جامعه) یکی از دل‌مشغولی‌ها و نگرانی‌های برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان است؛ با این حال، تعداد پژوهش‌های انجام گرفته در این حیطه اندک است. در این بین، تعداد پژوهش‌هایی که به طور مستقیم مصرف مواد را در میان دانشجویان بررسی کرده باشد، نیز محدود است. بنابراین، از یک سو نادیده گرفتن رواج و

گسترش پرشتاب مصرف مواد و مشکلات وابسته به آن در جمعیت دانشجویی و وجود مواد آزمایشگاهی (صناعی) نظیر شیشه و اکستاسی، مواجهه با یک خطر عمیق و پدیده را خبر می‌دهد و از سوی دیگر کمبود پژوهش، فقدان اطلاعات آماری پایه و قابل اتکا، ناشناخته بودن انگیزه مصرف مواد در دانشجویان، روش‌ها و الگوهای مصرف، شیوع مصرف مواد، رابطه مصرف مواد با مشکلات دوران دانشجویی نظیر بی‌انگیزگی تحصیلی، افت تحصیلی، بیماری‌های جسمی و روانی، خودکشی، رانندگی بدون احتیاط، تخریب اموال عمومی، رفتارهای پرخطرگرانه، احساس بی‌هویتی و رفتارهای جنسی پرخطر (کوپر^۱، ۲۰۰۲؛ پرکینز^۲، ۲۰۰۲؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۳)، ضرورت برنامه‌ریزی و تدوین راهکارهای مداخله‌ای پیشگیرانه را در دانشگاه‌ها آشکار می‌سازد. بر این اساس، شرط لازم برای هر نوع برنامه‌ریزی، اطلاع از شرایط موجود و ترسیم وضعیت فعلی مصرف مواد در میان دانشجویان است. این در حالی است که سابقه انجام پژوهش‌های شیوع‌شناسی در میان دانشجویان در برخی از دانشگاه‌های جهان سابقه‌ای نسبتاً طولانی دارد.

بر اساس پژوهش‌های انجام شده، سوء مصرف مواد روان‌گردان در بین دانشگاهیان سراسر دنیا کم و بیش وجود دارد. بر اساس پژوهش‌های متعدد در دانشگاه‌های کشورهای صنعتی، دانشجویان به انحاء مختلف تجربه‌ی انواع مواد را داشته‌اند. الکل اولین و بیشترین ماده مصرفی در میان دانشجویان است که تقریباً ۴۴ درصد دانشجویان از آن استفاده کرده‌اند و با سطح تحصیلی، روابط جنسی ناسالم، بیکاری و رفتار پرخطرگرانه آنها در ارتباط بوده است (موراسکا^۳، ۲۰۰۵؛ کهلر^۴ و همکاران، ۱۹۹۸؛ بالکمن^۵، ۲۰۰۲؛ به نقل از فرح‌بخش، ۱۳۸۹). برای مثال، در زمینه‌یابی پایش آینده^۶، هرسال در تمامی ایالت‌های آمریکا علاوه بر دانش‌آموزان مقاطع ۸، ۱۰ و ۱۲ تحصیلی، دانشجویان دانشگاه‌ها نیز مورد بررسی قرار می‌گیرند (جانستون، بالکمن و شالبرگ^۷، ۲۰۰۹؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۳).

ماری‌جوانا دومین ماده‌ی مصرفی دانشجویان آمریکا است، که تقریباً ۲۸ تا ۳۴ درصد سابقه‌ی مصرف آن را داشته‌اند و ۱۳ تا ۱۸ درصد نیز سایر داروهای غیر قانونی را تجربه

کرده‌اند (جانستون، ۲۰۰۴؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۳). دانشجویان به ماری‌جوانا ۸ درصد، توهم‌زها ۷/۴ درصد، آمفتامین ۷/۱ درصد، کوکائین ۵/۴ درصد و به اکستازی ۴/۴ درصد وابسته هستند (یانگ، ۲۰۰۲؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۳). شیوع مصرف مواد در بین دانشجویان هندی در پژوهش‌های متعدد ۵۳/۲ درصد گزارش شده است که عمده‌ی آن قلیان و سیگار بوده است. در یک پژوهش طولی که توسط واحد پژوهش سوء‌مصرف مواد مخدر و الکل در دانشگاه مدیسون^۱ در سال‌های ۱۹۹۵، ۱۹۹۷ و ۱۹۹۹ در بین دانشجویان انجام شد وضعیت شیوع مصرف مواد را نشان داد. یافته‌های اصلی این پژوهش در جدول زیر ارائه شده است (مک آلیستر^۲، ۱۹۹۹؛ به نقل از سراج زاده و فیضی، ۱۳۸۳).

جدول ۱: شیوع مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه مدیسون آمریکا

نوع مصرف	۱۹۹۵	۱۹۹۷	۱۹۹۹
الکل	٪۸۰	٪۸۲	٪۸۴/۲
بنگ	٪۵۵	٪۵۹	٪۶۶
سیگار	٪۳۵	٪۴۲	٪۳۸/۵
ماری‌جوانا	٪۲۳	٪۲۲	٪۲۴/۵
آمفتامین‌ها	٪۲/۹	٪۲/۶	٪۱/۸
کوکائین	٪۱	٪۰/۶	٪۱/۲
مواد افیونی	---	٪۰/۲	٪۰/۷

به طور کل، نتایج مطالعات مختلفی که در آمریکا انجام گرفته حاکی است ۳۱ درصد، علایم تشخیصی سوء‌مصرف مواد و ۶ درصد وابستگی به الکل را بر اساس چهارمین طبقه‌بندی آماری-تشخیصی اختلالات روانی^۳ آمریکا طی ۱۲ ماه گذشته نشان دادند (نایت^۴ و همکاران، ۲۰۰۲) که ۴۰ درصد مصرف کننده قهار الکل (مصرف حداقل یک‌بار ۵ تا ۸ گیل‌اس الکل در طی ۲ هفته گذشته) بوده‌اند. همچنین، نشان داده شد که مصرف الکل در دانشجویان، بیشتر از همسالان غیر دانشجوی خود است و شیوع آن در مردان بیشتر از زنان است (امالی^۵ و جانستون، ۲۰۰۲). افزایش مصرف یک‌ماه گذشته

1. James Madison University
4. Nightt

2. MacAlistair
5. Email

3. DSM-IV

ماری جوانا به ۱۵/۷ درصد و افزایش مصرف اکستازی به ۴/۷ درصد نیز در سال ۱۹۹۹ گزارش شده است (استورت، لی و وکسلر^۱، ۲۰۰۲). در انگلستان نیز مطالعه‌ای ملی نشان داده است که ۸۹ درصد از دانشجویان الکل مصرف می‌کنند، ۱۵ درصد مصرف در حد خطرناک و ۲۸ درصد مصرف در حد می‌گساری دارند. مصرف منظم (هفتگی یا بیشتر) حشیش (کانابیس) در ۲۰ درصد از افراد گزارش شده و مصرف ال.اس.دی، آمفتامین و اکستازی نیز نادر نبوده است (وب^۲ و همکاران، ۱۹۹۶). نتیجه مطالعه‌ای در کانادا بر روی دانشجویان ۱۶ دانشگاه نشان داد که ۶۲/۷ و ۳۴/۸ درصد از دانشجویان به ترتیب طی سه ماه گذشته حداقل یک بار مصرف ۵ گیلاس و ۸ گیلاس الکل داشتند. این میزان در مردان بیشتر از زنان بود (گلیکسمن^۳ و همکاران، ۲۰۰۳). در استرالیا نیز شایع‌ترین مواد مورد سوء مصرف توسط دانشجویان به ترتیب الکل، سپس ماری جوانا و در درجات بعدی آمفتامین و اکستازی (داوی، داوی و آبست^۴، ۲۰۰۲) و در اسپانیا حشیش بوده است (مارتینز^۵ و همکاران، ۱۹۹۹). در مطالعه دیگری که توسط آگاند و لیگ^۶ (۱۹۹۹) در دانشگاه‌های کنیا انجام گرفت، مشخص شد که شیوع مصرف الکل در طول عمر ۸۴/۲ درصد، کانابیس ۱۹/۷ درصد، مواد استنشاقی ۷/۲ درصد و مصرف هرویین، کوکائین، ال.اس.دی و آمفتامین کمتر از ۵ درصد بوده است.

همچنین، در تحقیق وسیعی که کار^۷ (۲۰۰۰) در انگلستان و آمریکا انجام داده بود، معلوم شد که در افراد بالای ۱۹ سال تقریباً ۹۰ درصد نوجوانان مصرف الکل داشته‌اند، ۶۰ درصد آنان سیگار و ۵۰ درصدشان نیز حشیش کشیده‌اند و ۲۰ درصد سعی کرده‌اند تا سایر مواد خیابانی مانند حلال‌ها، محرک‌ها، توهم‌زها یا موارد دیگر را تجربه کنند. اما برآوردهای به عمل آمده از مصرف عادت‌ی سوء مصرف مواد در بین نوجوانان بین ۵ تا ۱۰ درصد است (به نقل از یعقوبی، طارمیان، پیروی، ظفر و کریمی؛ ۱۳۹۲).

دی پیترو^۸ (۲۰۰۷) به بررسی فاکتورهای مرتبط با مصرف حلال‌ها و حشیش در دانشجویان پزشکی پرداخت. وی در این پژوهش بر روی نمونه‌ای به حجم ۴۵۶ دانشجوی پزشکی به این نتایج رسید که در میان این دانشجویان بعد از الکل، تنباکو، حشیش و

1. Stwart, lee & kessler
4. Dawdi, Dawdi & Abbest
7. Carr

2. Web
5. Martines
8. Di peatrow

3. Gleexman
6. Eggand & liig

حلال‌ها، بیشترین فراوانی را داروهای روان‌گردان دارند. (به نقل از یعقوبی و همکاران؛ ۱۳۹۲). طبق گزارش سالانه زمینه‌یابی دانشجویان آمریکایی که تحت عنوان پایش آینده چاپ شده (جانستون و همکاران، ۱۹۹۸؛ به نقل از بواله‌ری و همکاران، ۱۳۸۵) ۸۲/۴ درصد دانشجویان مصرف الکل، ۴۳/۶ درصد مصرف سیگار، ۳۱/۶ درصد مصرف ماری‌جوانا و ۱/۶ درصد مصرف کوکائین را در یک سال گذشته تجربه کرده‌اند. همچنین، بنابر گزارش موسسه ملی اعتیاد ناید^۱ (۲۰۰۲) مصرف اکستازی در بین دانشجویان آمریکا از سال ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۰۱ بیش از ده برابر رشد داشته است. این رقم در سال ۱۹۹۱ معادل ۰/۹ و در سال ۲۰۰۱ به ۹/۲ درصد رسیده است (طارمیان و همکاران، ۱۳۸۹). پژوهش اسلاتسکی^۲ (۲۰۰۵) نیز نشان داد که ۱۸ درصد از دانشجویان دانشگاه‌های آمریکا و ۱۵ درصد از افراد غیر دانشجو دچار مصرف الکل هستند (مردانی، شیخی‌فینی و کاوسیان؛ ۱۳۹۱). هال^۳ و همکاران (۲۰۰۵) در بررسی مصرف داروهای محرک در دانشگاه میدوسترن^۴ آمریکا دریافتند که ۱۷ درصد از ۱۷۹ مرد و ۱۱ درصد از ۲۰۲ زن دانشجو مصرف مواد غیر مجاز و داروهای محرک را گزارش کرده‌اند. ۴۴ درصد دانشجویان ابراز کردند که دانشجویان دیگری را می‌شناسند که از مواد محرک استفاده می‌کنند. نتایج زمینه‌یابی سال ۲۰۰۸ آمریکا در جدول زیر نیز نشان می‌دهد که مشروبات الکلی و حشیش همچنان در صدر جدول هستند.

جدول ۱: شیوع مصرف مواد در طول زندگی، در دانشجویان تمام وقت دانشگاه‌های آمریکا در سال ۲۰۰۸

نوع ماده مصرفی	کل دانشجویان	دانشجویان پسر	دانشجویان دختر
مشروبات الکلی	۸۵/۳	۸۵/۶	۸۵/۱
ماری‌جوآنا(حشیش)	۴۶/۸	۴۹/۲	۴۵/۳
قرص‌های آرامبخش‌ها	۸/۶	۱۰/۲	۷/۶
قرص اکس	۶/۲	۷	۵/۶
متامفتامین کریستال (شیشه)	۱/۱	۱/۶	۰/۸
هروین	۰/۷	۱/۲	۰/۳

توجه: در جدول اصلی، نام و میزان مصرف مواد مختلف دیگری وجود داشت که به دلیل رواج نداشتن آنها در کشور ایران، از جدول حذف شده‌اند.

1. National Institute on Drug Abuse
3. Hull

2. Slutsky
4. midwestern university

همچنین، تحقیقات نشان می‌دهد که مصرف مشروبات الکلی در زنان در طی سال‌های اخیر تغییر کرده است به گونه‌ای که میزان مصرف مواد در بین دانشجویان دختر در حد دانشجویان پسر افزایش یافته است (گیل^۱، ۲۰۰۲؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۹). شایع‌ترین ماده‌ی مصرفی در دانشجویان کشور انگلیس، حشیش است (لاریمر^۲، ۲۰۰۵؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۸۹). به نظر می‌رسد مصرف مواد در دانشجویان در مقایسه با همان گروه سنی در جمعیت عادی بیشتر است. در سال ۲۰۰۵، ۴۵ درصد گروه سنی ۱۶ تا ۲۴ سال جمعیت عمومی حداقل یک‌بار یکی از انواع مواد را مصرف کرده‌اند (به نقل از طارمیان، ۱۳۸۹). در مطالعه‌ای که یلتزر^۳ و همکاران (۲۰۰۱، به نقل از مردانی و همکاران؛ ۱۳۸۸) روی دانشجویان دانشگاه‌های آفریقای جنوبی انجام داده‌اند، مصرف نوشیدنی‌های الکلی ۱۱ درصد، حشیش ۶ درصد و سایر مواد مخدر ۱۰ درصد گزارش شده است. یافته‌های کابی و آن‌ماری^۴ روی دانشجویان ویتنامی دانشگاه‌های آمریکا نشان داد که میزان شیوع مشروبات الکلی ۳۵ درصد، میزان شیوع مصرف سیگار ۱۱ درصد و میزان شیوع ماری‌جوانا ۸/۵ درصد بوده است. بر اساس یافته‌های پیمایش مصرف مواد بر روی دانشجویان ایالت انتاریو (کانادا)^۵ مصرف (یکسال گذشته) انواع مواد در سال ۲۰۰۳ به شرح زیر است:

الکل ۶۶/۲ درصد، حشیش ۲۹/۶ درصد، سیگار ۱۹/۲ درصد، داروهای توهم‌زا ۱۰ درصد، حلال‌ها ۶/۱ درصد، مواد محرک ۵/۸ درصد، کوکائین ۴/۸ درصد، اکستازی ۴/۱ درصد، متامفتامین ۳/۳ درصد، ال.اس.دی ۲/۹ درصد، ریتالین ۲/۹ درصد، چسب (استنشاقی) ۲/۸ درصد، کراک ۲/۷ درصد و هروئین ۱/۴ درصد (به نقل از طارمیان و همکاران؛ ۱۳۸۹).

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

به منظور دسترسی به تمامی پژوهش‌های صورت پذیرفته در زمینه سوء مصرف مواد در دانشگاه‌ها، مراتب از کتابخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر و سایر بانک‌های اطلاعاتی مورد جستجو قرار گرفت. بر این اساس، جامعه آماری این بررسی را تمامی پژوهش‌های شیوع شناسی که طی ۲ دهه اخیر در ایران انجام شده است، شامل می‌شود که به دلیل محدود بودن

1. Gale 2. Larimer 3. Yeltzer
4. Kaei & Anmarie 5. Ontario Student Drug Use Survey (OSDUS)

تعداد پژوهش‌های انجام شده، از همه آن‌ها استفاده شده و مورد تجزیه و تحلیل واقع شدند.

یافته‌ها

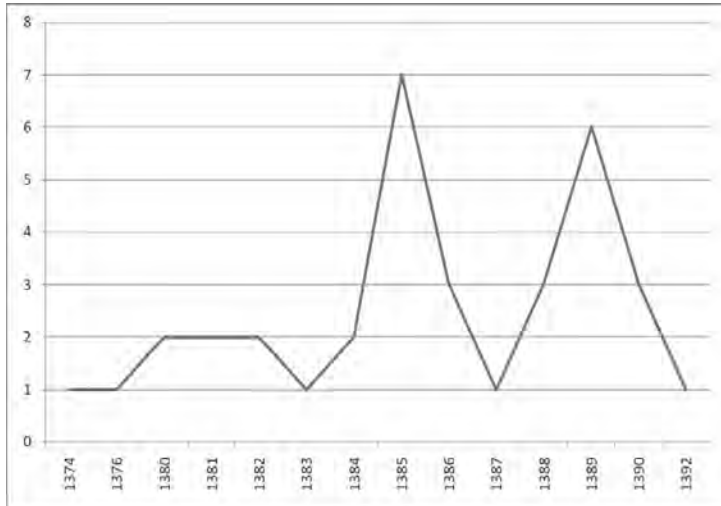
مواد و عوارض پر دامنه و ناخوشایند آن، از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری و یکی از ناگوارترین آسیب‌های اجتماعی حال حاضر است. ارتباط مصرف مواد و رفتارهای اعتیاد آمیز با سایر انحراف‌ها و کج رفتاری‌ها از یک سو و پیوند ناگسستنی آن با مشکلاتی نظیر انواع اختلالات روانی، فرار از منزل، پرخاشگری و خشونت در رفتارهای اجتماعی، دزدی و ارتکاب بزه، افت تحصیلی و بی‌علاقه شدن به تحصیل و اقدام به خودکشی و فحشاء از سوی دیگر، اشاره به اهمیت توجه دوباره و تعمق در این مسأله دارد. ضرورت این تأمل با در نظر گرفتن جمعیت جوان کشور بیش از پیش مطرح می‌شود، بویژه آن‌که در سال‌های اخیر مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه‌ها نیز قابل تأمل شده است.

بر اساس آخرین آمار اعلام شده، مواد مصرفی توسط معتادان کشور به ترتیب اولویت عبارتند از: تریاک، شیشه، کراک (هرویین فشرده)، هرویین، حشیش و اکستازی. ضمن آن‌که نرخ شیوع مصرف مواد به نسبت جمعیت در استان‌های کرمان، مازندران، خوزستان، آذربایجان غربی، لرستان، سیستان و بلوچستان، کرمانشاه، فارس، تهران، خراسان رضوی، قم و البرز بالاتر از متوسط نرخ شیوع در کشور است. در میان معتادان کشور، اقبال مختلف با سطح تحصیلات گوناگون مشاهده شده که افراد با سطح تحصیلات لیسانس، دومین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند (صرامی، ۱۳۹۱).

بر این اساس، واضح است که سلامتی و بهداشت روانی دانشجویان به عنوان مهم‌ترین قشر جامعه، یکی از دل‌مشغولی‌ها و نگرانی‌های برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان کشور است، ولی کم بودن تعداد پژوهش‌های انجام گرفته در این حیطه، مجال توجه و ایجاد دغدغه لازم را در این زمینه مهیا نکرده است تا به عنوان مسأله جدی، در پژوهش‌های انجام گرفته و آتی مورد بررسی دقیق‌تر قرار گیرد.

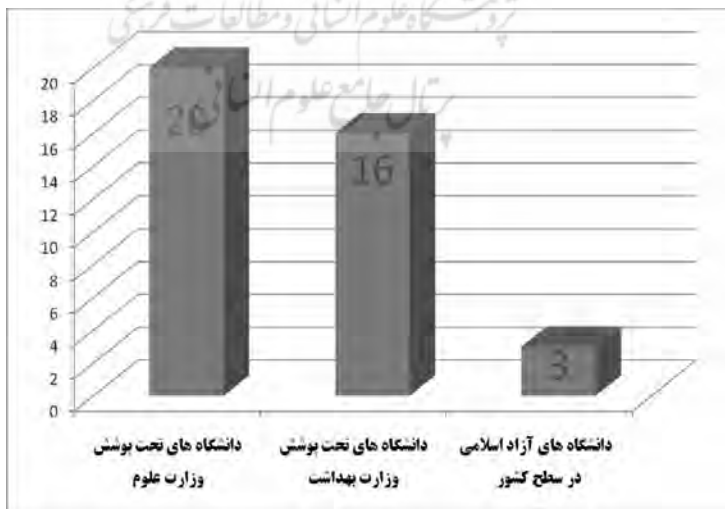
در این بررسی تعداد ۳۷ مطالعه شیوع‌شناسی مربوط به سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۹۲ مورد استفاده قرار گرفت که بر این اساس بیشترین تعداد پژوهش‌ها در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۹ بوده است (نمودار ۱).

نمودار ۱: پراکندگی پژوهش‌های شیوع‌شناسی در دو دهه اخیر

جمعیت نمونه نیز در ۱۶ مطالعه مربوط به دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی، در ۲۰ مطالعه مربوط به دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم و در ۳ مطالعه مربوط به دانشجویان تحت پوشش دانشگاه آزاد اسلامی بوده است (نمودار ۲) (با توجه به مطالعه مشترک و همزمان در برخی از دانشگاه‌ها، تعداد از ۳۷ مطالعه بیشتر خواهد بود). ضمناً روند مطالعات در دو دهه اخیر به شرح زیر است.

نمودار ۲: پراکندگی پژوهش‌های شیوع‌شناسی انجام شده توسط دانشگاه‌های مختلف

نتایج تحقیقی که بر روی دانشجویان مذکر ۶ دانشگاه علوم پزشکی تهران، شهید بهشتی، اصفهان، شیراز، تبریز و مشهد و ۶ دانشگاه تحت نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شامل دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، اصفهان، شیراز، تبریز و مشهد در مقاطع کارشناسی و بالاتر ورودی سال ۱۳۷۴ انجام شد، نشان داد:

وضعیت مصرف سیگار: ۱۸/۹ درصد از کل دانشجویان به سیگار معتاد بودند. وضعیت مصرف یک‌بار مواد: ۲۵/۶ درصد از کل دانشجویان دست کم یک‌بار از مواد (حشیش، تریاک، هرویین، شیر، الکل، آمفتامین، ال.اس.دی^۱ و کوکائین یا مواد دیگر) استفاده کرده بودند.

وضعیت مصرف تفننی مواد: ۱۷ درصد از کل دانشجویان به صورت تفننی (مصرف گاه و بی‌گاه مواد که فاصله آن بیش از ۳ روز، باشد) از مواد (شامل حشیش، تریاک، هرویین، شیر، الکل، آمفتامین، ال.اس.دی و کوکائین یا مواد دیگر) استفاده کرده بودند. وضعیت مصرف مداوم مواد: ۴/۷ درصد از کل دانشجویان نیز به صورت مداوم (هر روز یا با فاصله کمتر از ۳ روز) از مواد (حشیش، تریاک، هرویین، شیر، الکل، آمفتامین، ال.اس.دی و کوکائین یا مواد دیگر) استفاده کرده بودند.

اولین ماده مصرف شده: از بین دانشجویانی که برای حداقل یک‌بار از مواد فوق استفاده کرده بودند تنها ۲۱ درصد آنها از ۲۵/۶ درصد به این سوال پاسخ دادند. اولین ماده مصرف شده در طول عمر این درصد از دانشجویان که پاسخ داده‌اند عبارت است از: در ۵۱/۵ درصد از آنها اولین ماده مصرفی الکل، ۳۱/۹۶ درصد تریاک، ۱۰/۹ درصد حشیش، ۱/۱ درصد هرویین، ۰/۸ درصد شیر، ۳/۷۴ درصد دانشجویان، سایر مواد را در اولین تجربه خود مصرف کرده بودند (رضایی، ۱۳۷۹).

در تحقیقی که برای تعیین میزان شیوع مصرف مواد (الکل، حشیش، تریاک) در انترن‌های مذکر دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال ۱۳۷۶ انجام گرفت، مشخص شد ۵۰ درصد افراد مورد مطالعه حداقل یک‌بار یکی از سه ماده یاد شده را مصرف کرده‌اند. ۴۲/۵ درصد کل افراد حداقل یک‌بار الکل مصرف کرده‌اند و این رقم در مورد تریاک و

حشیش به ترتیب ۳۱/۸ و ۲۴/۷ درصد است (کاشانی و لطیفی، ۱۳۷۶). در بررسی وضعیت سوء مصرف مواد در دانشجویان پزشکی مشهد در استان خراسان رضوی نشان داده شد که مصرف روزانه گراس ۱۸ درصد، هرویین ۴ درصد، تریاک ۳/۵ درصد، بنزودیازپین‌ها ۲/۳ درصد، باربیتورات‌ها ۱/۶ درصد، آمفتامین‌ها ۱/۴ درصد و کوکائین ۱ درصد است (سر گلزایی، ۱۳۸۰؛ به نقل از نقویان، ۱۳۹۰). در تحقیقی دیگر که به صورت مقطعی در پاییز ۱۳۸۰ روی ۹۹۳ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان اجرا شد نتایج زیر به دست آمد (ظهور، ۱۳۸۰):

۱/۵ درصد دانشجویان سابقه مصرف سیگار داشتند، ولی ترک کرده بودند و حدود ۱۳ درصد در زمان انجام پژوهش سیگاری بودند. ۲ درصد دانشجویان سابقه استفاده از مواد مخدر داشتند، ولی ترک کرده بودند و حدود ۸ درصد در زمان انجام پژوهش حداقل یکی از مواد مخدر را استفاده می کردند که به شرح زیر است: ۴۵/۱ درصد الکل، ۲۵/۶ درصد تریاک، ۱۹/۵ درصد تریاک و الکل، ۷/۳ درصد تریاک-هرویین و الکل، ۲/۴ درصد هرویین.

تحقیقی که برای بررسی سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۸۱ صورت گرفت نتایج زیر به دست آمد:

از میان ۵۶۵ نفر از دانشجویان مورد مطالعه ۸۲ درصد پسران و ۱۵ درصد دخترها حداقل یک بار سیگار مصرف کرده بودند و این رقم در مورد الکل، پسران ۲۷/۶ درصد و دخترها ۱/۱ درصد، در مورد تریاک پسران ۷/۸ درصد و دخترها ۰/۳ درصد، در مورد حشیش پسران ۶/۶ درصد و دخترها ۰/۳ درصد، در مورد هرویین پسران ۱/۱ درصد و دخترها صفر درصد بوده است، ضمن آن که ۱/۷ درصد از پسران نیز مصرف روزانه الکل داشتند (بحرینیان و قانعی، ۱۳۸۱؛ به نقل از حسین بر، ۱۳۸۵).

طرح سنجش نگرش‌ها و رفتار دانشجویان دانشگاه‌های دولتی (تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) یک طرح پیمایشی بوده که در آن دو پرسش درباره‌ی شیوع برخی از رفتارهای نابهنجار (از جمله مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی) در بین دانشجویان و نیز انجام آن رفتار توسط خود آنان مطرح شد. این طرح براساس یک نمونه ۱۵۲۲ نفره از دانشجویان بیست دانشگاه دولتی تحت پوشش وزارت علوم در سال

تحصیلی ۱۳۸۱-۱۳۸۰ اجرا شده و مهم‌ترین یافته‌های آن عبارت بود از: نسبت دانشجویانی که اظهار داشته‌اند دست کم یک‌بار مشروبات الکلی مصرف کرده‌اند ۱۱/۶ درصد، تریاک ۵/۲ و حشیش ۲/۳ درصد بوده است (سراج‌زاده و جواهری، ۱۳۸۲؛ به نقل از سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۳). در یک تحقیق که در مورد اپیدمیولوژی وابستگی و سوء‌مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بابل (استان مازندران) صورت گرفت نتایج زیر به دست آمد:

از بین ۹۴۶ نفر ۲۲/۳ درصد سابقه حداقل یک‌بار مصرف حشیش، تریاک یا الکل و یا دو یا سه مورد از آنها را داشته‌اند. ۱۶/۵ درصد در یک‌سال اخیر حداقل یک‌بار سوء‌مصرف مواد را داشته‌اند و از کل دانشجویان ۵ درصد مصرف دائم مواد در یک ماه اخیر را داشته‌اند (خیر خواه و همکاران، ۱۳۸۱؛ به نقل از حسین‌بر، ۱۳۸۵).

در طرح شیوع‌شناسی مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی که به صورت یک پژوهش پیمایشی در نیمسال اول سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱ با یک نمونه ۵۲۳۱ نفره از دانشجویان ۲۱ دانشگاه تحت پوشش وزارت علوم اجرا شد نتایج زیر به دست آمد: ۲۰ درصد از دانشجویان اظهار داشتند دست کم یک بار مشروبات الکلی مصرف کرده‌اند. این نسبت برای مصرف تریاک به نصف یعنی ۱۰ درصد تقلیل می‌یابد. پس از تریاک، حشیش، شیره و سوخته تریاک شیوع بیشتری در بین دانشجویان داشته و به ترتیب توسط ۳/۸، ۲/۳ و ۲/۲ درصد دانشجویان حداقل یک بار مصرف شده است. ماری جوانا در مرتبه بعدی قرار دارد و توسط ۱/۱ درصد دست کم یک بار مصرف شده است. میزان شیوع سایر مواد مخدر بسیار ناچیز بوده به طوری که نسبت کسانی که آن مواد را دست کم یک بار مصرف کرده‌اند کمتر از یک درصد بوده است (هروئین ۰/۶ درصد، ال.اس.دی ۰/۴ درصد، کوکائین ۰/۴ درصد و اکستازی نیز ۰/۴ درصد) (سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۳). تحقیق کردمیرزا، آزاد و اسکندری (۱۳۸۲) روی ۱۰۸ داوطلب درمان و ۵۰۰ دانشجوی رشته پزشکی، هنر، فنی مهندسی، علوم انسانی در سطح دانشگاه‌های تهران نشان می‌دهد که ۱۶/۳ درصد دانشجویان رشته‌های هنر، ۸/۸۵ درصد دانشجویان رشته‌های علوم انسانی، ۶ درصد دانشجویان فنی مهندسی و ۵ درصد دانشجویان رشته پزشکی به

مصرف مواد اذعان کرده‌اند (کردمیرزا و همکاران، ۱۳۸۲؛ به نقل از مردانی و همکاران، ۱۳۹۱). اداره پیشگیری و درمان سوء مصرف مواد وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۸۳) در گزارش خود به نام "همه گیرشناسی سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی" آمار و اطلاعات زیر را ارائه کرده است:

سیگار: سابقه حداقل یک‌بار مصرف سیگار در دانشجویان مذکر از ۲۴/۳ تا ۵۷/۲۴ درصد و در دانشجویان مونث از ۱/۸ تا ۲۷/۷ درصد و در مجموع از ۱۷/۳ تا ۳۱/۵ درصد بود. مصرف منظم سیگار در دانشجویان مذکر ۱۵/۶ تا ۳۰/۶ درصد و در دانشجویان مونث از ۵/۸ تا ۱۳ درصد و در مجموع از ۱۴/۲ تا ۲۰ درصد بوده است. قلیان: فقط در یک پژوهش به مصرف قلیان (۴/۷٪) و پپ (۲/۴٪) در بین آقایان اشاره شده است.

حشیش: سابقه‌ی حداقل یک‌بار مصرف حشیش در دانشجویان مذکر از ۶/۶ تا ۲۴/۷ درصد و در دانشجویان مونث از ۱/۳ تا ۱۲/۹ درصد بود.

مشروبات الکلی: سابقه‌ی حداقل یک بار مصرف مشروب در دانشجویان مذکر از ۲۰ تا ۴۵/۹ درصد و در دانشجویان مونث از ۰/۲۶ تا ۱/۱ درصد و در مجموع از ۵/۷ تا ۳۸/۸ درصد بوده است.

مواد افیونی (تریاک و هرویین): در دانشجویان مذکر از ۹/۸ تا ۳۱/۸ درصد و در دانشجویان مونث از ۰/۳ تا ۱۳/۵ درصد و در مجموع از ۱/۱ تا ۳۴/۱ درصد بود. مصرف منظم مواد افیونی در دانشجویان مذکر در مجموع از ۰/۸ تا ۵ درصد بود (طارمیان و همکاران، ۱۳۸۹).

سیام (۱۳۸۴) پژوهشی با عنوان "بررسی شیوع مصرف مواد اعتیادآور بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف رشت" انجام داد. یافته‌ها نشان داد ۴۶/۷۵ درصد افراد مورد مطالعه، تجربه‌ی حداقل یکی از مواد اعتیادآور را ذکر کرده‌اند. مواد اعتیادآور مورد مصرف عبارت بودند از: سیگار ۲۴/۱۳ درصد، الکل ۱۰/۵ درصد، مواد نشاط‌آور مانند قرص اکستازی و ترکیبات مشابه آن ۷/۲۵ درصد و ماده مخدر تریاک ۴/۸۷ درصد (به نقل از نقویان، ۱۳۹۰).

جعفری و همکاران (۱۳۸۴) پژوهشی با عنوان "بررسی شیوع مواد اعتیادآور در دختران دانشجو" انجام دادند. این تحقیق بر روی ۶۰۱ دانشجوی دختر چهار دانشگاه تهران، هنر، آزاد و شاهد در رشته‌های مختلف انجام شد. شیوع استعمال سیگار به طور کلی ۱۸/۱ درصد و به تفکیک در دانشگاه هنر ۱۵/۹ درصد، تهران ۱۲/۶ درصد، آزاد ۷/۵ درصد و دانشگاه شاهد ۵/۸ درصد بود. شیوع مصرف قلیان ۱۰/۸ درصد، قرص ۱/۵ درصد، ماری‌جوآنا و حشیش ۰/۷ درصد، پپ ۰/۵ درصد، هروین ۰/۳ درصد و تریاک ۰/۲ درصد به دست آمد (به نقل از نقویان، ۱۳۹۰)

در سه تحقیق انجام شده در شش دانشگاه شهر تهران (امیرکبیر، علم و صنعت، تهران، تربیت معلم، علامه طباطبائی، و هنر)، دانشگاه کرمان و دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه صنعتی اصفهان در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ شیوع مصرف مواد (در طول زندگی، در سال گذشته، و در ماه گذشته) به شرح زیر ارایه شده است (طارمیان، ۱۳۸۹).

شیوع مصرف مواد در شش دانشگاه شهر تهران، دانشگاه کرمان، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه صنعتی اصفهان در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴

دانشگاه‌ها	مدت مصرف	قلیان	سیگار	الکل	تریاک	هروین	حشیش	اکستازی	شیشه	کراک
تهران*	در طول زندگی	٪۳۳/۹	٪۲۴/۲	٪۱۷	٪۲/۳	٪۰/۲	٪۲/۲	٪۰/۷	٪۰/۷	٪۰/۲
	در سال گذشته	٪۲۲/۱	٪۱۵/۷	٪۱۲	٪۰/۸	٪۰/۱	٪۱/۲	٪۰/۴	٪۰/۲	٪۰/۱
	در ماه گذشته	٪۱۳/۲	٪۱۱/۶	٪۸/۳	٪۰/۶	٪۰/۱	٪۰/۸	٪۰/۲	٪۰/۲	٪۰/۱
کرمان	در طول زندگی	٪۳۰/۶	٪۱۷/۸	٪۱۳/۷	٪۴/۴	٪۰/۸	٪۲/۶	٪۱/۸	٪۱/۱	٪۱/۱
	در سال گذشته	٪۱۸/۹	٪۱۱/۳	٪۱۰/۳	٪۳/۱	٪۰/۶	٪۱/۴	٪۱/۱	٪۱	٪۰/۸
	در ماه گذشته	٪۱۲/۶	٪۸/۷	٪۷/۳	٪۲/۴	٪۰/۵	٪۰/۹	٪۱	٪۰/۸	٪۰/۸
مشهد	در طول زندگی	٪۲۴/۸	٪۱۷/۵	٪۸/۹	٪۳/۱	٪۰/۳	٪۱/۷	٪۰/۵	٪۰/۲	٪۰/۱
	در سال گذشته	٪۱۴/۱	٪۱۰/۳	٪۶/۱	٪۱/۸	٪۰/۲	—	٪۰/۱	٪۰/۱	٪۰/۱
	در ماه گذشته	٪۹/۳	٪۷/۷	٪۳/۸	٪۱/۳	٪۰/۱	٪۰/۵	٪۰/۱	٪۰/۱	٪۰/۱
صنعتی اصفهان**	در طول زندگی	٪۳۷	٪۲۱/۵	٪۱۲/۵	٪۲/۳	٪۰/۰۸	٪۱/۳۲	٪۰/۴۴	٪۰/۲۶	٪۰/۰۸
	در سال گذشته	٪۲۴/۳۱	٪۱۴/۲	٪۸/۲۴	٪۰/۸۲	٪۰/۱	٪۰/۸۲	٪۰	٪۰/۱	٪۰/۱
	در ماه گذشته	٪۱۵/۲	—	٪۶	٪۰/۴۶	٪۰/۱	٪۰/۲۷	٪۰	٪۰	٪۰/۱

* اطلاعات این بخش برگرفته از تحقیق طارمیان، بوالهروی، پیروی و قاضی طباطبائی تحت "عنوان شیوع مصرف مواد در میان دانشجویان شهر تهران" است که روی ۲۹۹۷ دانشجوی مقطع کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ انجام گرفته است.
** این گزینه برگرفته از تحقیق گرگی و بکرانی در سال ۱۳۸۵ با عنوان شیوع شناسی مصرف مواد در دانشگاه صنعتی اصفهان" که در میان ۵۸۰۰ نفر از دانشجویان در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ انجام گرفت، استخراج شده است.

همان‌طور که در جدول فوق ارایه شده است، بیشترین درصد مواد مصرفی در بین دانشجویان در طول زندگی، سال گذشته و ماه گذشته به ترتیب شامل قلیان، سیگار و الکل بوده و بعد از آن سایر مواد با درصدهای بسیار کمتری در رتبه‌های بعدی قرار گرفته است. نتایج این بررسی با دیگر تحقیقات داخلی و حتی خارجی همخوانی نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که در جدول فوق منظور از کراک، همان هروین فشرده است.

در تحقیق رستمی (۱۳۸۵) تحت عنوان "همه‌گیرشناسی سوءمصرف مواد در جامعه دانشجویان دانشگاه تهران" که روی ۱۴۰ دانشجو و ۸۱ معتاد داوطلب ترک (۲۲۱) آزمودنی هم‌تا شده سنی) با استفاده از سه مقیاس پذیرش اعتیاد^۱، استعداد اعتیاد^۲ و می‌بارگی مک‌اندرو^۳ در پرسشنامه چند وجهی مینه سوتا (فرم بلند)^۴ انجام گرفت، نشان داد که چنانچه فرد دانشجویی در مقیاس پذیرش اعتیاد نمره خام بالاتر از ۳ به دست آورد به احتمال ۹۲ درصد دارای مشکلات سوءمصرف مواد نیز هست. بنابراین، از آنجا که از مجموع ۱۴۰ دانشجوی پژوهش حاضر، تعداد ۱۶ نفر از آنها نمره بالاتر از ۳ در این مقیاس به دست آوردند، می‌توان گفت که (با احتمال ۹۲٪) حدود ۱۵ درصد از دانشجویان ممکن است دارای مشکلات سوءمصرف مواد باشند.

همچنین، اگر دانشجویی در مقیاس می‌بارگی مک‌اندرو نمره خام بالاتر از ۲۴ به دست آورد به احتمال ۸۴ درصد دارای مشکلات سوءمصرف مواد نیز هست. بنابراین، از آنجا که از مجموع ۱۴۰ دانشجوی پژوهش حاضر، تعداد ۳۴ نفر از آنها نمره بالاتر از ۲۴ در این مقیاس به دست آوردند، می‌توان گفت که (با احتمال ۸۲٪) حدود ۲۵ درصد از دانشجویان ممکن است دارای مشکلات سوءمصرف مواد بوده یا در آینده دچار این مشکلات شوند. البته ذکر این نکته ضروری است که از مقیاس استعداد اعتیاد به دلیل نداشتن شاخص تمیز قابل قبول، نمی‌توان برای تشخیص افراد معتاد از دانشجویان استفاده کرد (رستمی، ۱۳۸۵). در تحقیقی که بر روی دانشجویان سه دانشگاه علوم پزشکی، خلیج فارس و آزاد اسلامی بوشهر در سال ۱۳۸۵ انجام گرفت نتایج زیر به دست آمد:

در میان پاسخ دهندگان ۴۳/۳ درصد برای یک بار از یک ماده استفاده کرده که از این میان ۲۷/۶ درصد قلیان، ۲۵/۴ درصد سیگار، ۱۲/۹ درصد الکل، ۶/۲ درصد تریاک، ۳/۶ درصد اکستازی، ۱/۴ درصد گراس، ۱ درصد هرویین، ۰/۹ درصد کوکائین و ۰/۶ درصد مورفین و ۰/۶ درصد سایر موارد را مصرف کرده بودند (برجویی، ۱۳۸۵).

در بررسی میزان شیوع مصرف مواد اعتیاد آور بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی زاهدان در سال ۱۳۸۵ نتایج نشان داد که از بین ۵۹۷ دانشجوی شرکت کننده در تحقیق، شیوع مصرف سیگار بین پسران ۵۷/۲۴ درصد و بین دختران ۲۷/۷ درصد بود. شیوع مصرف مواد به جز سیگار بین پسران ۳۶/۶ درصد و بین دختران ۲۲/۴ درصد بود. در نهایت، شایع ترین مواد مورد مصرف سیگار، حشیش، الکل، تریاک و ماری‌جوانا بوده و بیشترین شیوع مصرف را دانشجویان پسر مجرد دارند (حسین بر، ۱۳۸۵).

در مطالعه‌ای که توسط احمدی (۱۳۸۵) در میان دانشجویان رشته‌های داروسازی و دندانپزشکی دانشگاه شیراز انجام شد ۳۴/۷ درصد حداقل یک بار مصرف مواد داشتند و ۶/۹ درصد دانشجویان مواد مصرف می کردند که شامل ۵/۵ درصد سیگار، ۱/۷ درصد الکل، ۱/۴ درصد تریاک و ۱/۲ درصد حشیش بود (به نقل از برجویی، ۱۳۸۵).

در یک مطالعه در مورد شیوع مصرف مواد سیگاری بین دانشجویان پسر دانشگاه علوم پزشکی اراک مشخص شد که میزان شیوع استعمال مواد سیگاری در دانشجویان پسر ۳۴/۳ درصد بوده که ۲۹/۵ درصد آنها مصرف سیگار و ۳/۸ درصد مصرف پپ و ۱/۱ درصد آنها مواد دیگر مصرف می کردند (به نقل از حسین بر، ۱۳۸۵).

رحیمی موقر، سهمی ایزدیان و یونسیان (۱۳۸۵)، نیز در مطالعه مروری وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشور نتایج سه شاخص "مصرف در طول عمر"، "مصرف در حال حاضر" و "مصرف روزانه" را به تفکیک در مورد مواد اپیوئیدی، الکل، حشیش، کوکائین، مواد توهم‌زا و آمفتامین‌ها از مطالعات استخراج و به این نتیجه رسیدند که بسیاری از مطالعات دارای اشکالات روش‌شناسی بودند. در این تحقیقات نتایج نشان می‌دهند که الکل و پس از آن مصرف تریاک و سپس حشیش شایع ترین مواد غیرقانونی مورد استفاده بودند. تعداد دانشجویانی که به مصرف یکی از مواد غیرقانونی وابسته بودند

بیش از ۵۰ هزار نفر (از ۱۶ مطالعه صورت گرفته بعد از سال ۱۳۷۶) و تعداد کسانی که در طول یک ماه حداقل یک بار یکی از مواد اپیوئیدی را مصرف کرده‌اند، حدود ۱۵۰ هزار نفر در کشور تخمین زده می‌شود.

در بررسی مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵ نسبت دانشجویانی را که حداقل یک بار در طول عمر قلیان، سیگار، مشروبات الکلی و تریاک مصرف کرده‌اند به ترتیب ۳۰، ۲۰، ۱۳ و ۱/۸۰ درصد و برای ۱۲ ماه گذشته به ترتیب ۲۰/۷۰، ۱۳/۹۰، ۱۰ و ۱/۵۰ درصد گزارش کرده‌اند. همچنین، سن شروع مصرف تقریباً همه مواد ۱۳ تا ۱۸ سالگی بوده است (سهرابی و همکاران، ۱۳۸۸؛ به نقل از مردانی، شیخی‌فینی و کاوسیان، ۱۳۹۱).

پژوهشی که با هدف بررسی نیم‌رخ مصرف مواد در تمامی دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم انجام گرفت، نشان داد که میزان شیوع مصرف مواد بر اساس نوع ماده مصرفی به ترتیب زیر است:

تریاک ۵/۹۳ درصد، حشیش ۵/۵ درصد، الکل ۴/۱۹ درصد و هرویین ۳/۸ درصد به ترتیب بیشترین مصرف را داشته‌اند. همچنین، ۱۱/۹ درصد مصرف کننده بیش از یک ماده بودند (زرانی و وقار، به نقل از موسوی و پیروزمند، ۱۳۸۶).

در بررسی‌هایی که در دانشگاه تبریز (۱۳۸۶) با هدف تخمین نرخ بروز سوء مصرف مواد در بین مردان صورت گرفت، ۱۷۸۵ نفر مورد بررسی قرار گرفتند که به ترتیب ۱۰/۱ درصد و ۲/۲ درصد دانشجویان گزارش داده بودند که از الکل و مواد دیگر استفاده کرده‌اند (پور اصل و همکاران، ۱۳۸۶؛ به نقل از مردانی، شیخی‌فینی و کاوسیان، ۱۳۹۱).

در تحقیق شمس‌علیزاده، مقدم، محسن‌پور و رستمی گوران (۱۳۸۷) که به روش سرشماری روی ۱۱۸۶ نفر دانشجوی دختر و پسر با پرسشنامه محقق ساخته در دانشگاه علوم پزشکی کردستان انجام گرفت، نشان داد که سابقه‌ی مصرف یک بار یا بیشتر در طی عمر در مورد الکل ۱۷/۱ درصد، تریاک ۴/۸ درصد، حشیش ۴/۷ درصد، اکستازی ۲/۷ درصد، هرویین ۰/۷ درصد و سایر مواد ۵/۲ درصد بود. مصرف مستمر در مورد الکل ۱/۱، حشیش ۰/۱، تریاک ۰/۱، هرویین ۰/۱، اکستازی ۰/۱ و سایر مواد ۰/۲ درصد بود.

مصرف مواد با جنس مرد، سن، زندگی همراه با دوستان، تحصیل در رشته پزشکی رابطه داشت. رابطه مصرف مواد با وضعیت تأهل و تحصیلات پدر معنادار نبود. پیشنهاد اولین مصرف مواد در مورد تمامی مواد به جز تریاک، بیشتر توسط دوستان صورت گرفته بود. در مورد حشیش و تریاک، کنجکاوی و در مورد الکل، هرویین و اکستازی، لذت، شایع‌ترین انگیزه مصرف بود. به طور کل، شیوع مصرف الکل و سایر مواد در این دانشگاه قابل مقایسه با سایر دانشگاه‌های ایران است. شیوع مصرف مواد در خانم‌ها هر چند به نحو چشمگیری کمتر از آقایان بود، ولی نسبت به مطالعات مشابه در دانشگاه‌های دیگر بالاتر بود (شمس‌علیزاده و همکاران، ۱۳۸۷).

در شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطر مصرف مواد در بین دانشجویان آستارا (استان گیلان) دریافتند که ۲۱/۸ درصد از دانشجویان در حال حاضر سیگار می‌کشند و ۲۴/۸ درصد از آنان الکل مصرف می‌کنند؛ همچنین، شیوع در طول زندگی اکستازی در بین دانشجویان ۵/۶ درصد، کانابیس (حشیش) و تریاک ۴/۶ درصد است و (محتمل امیری و همکاران، ۱۳۸۸؛ به نقل از مردانی و همکاران، ۱۳۹۱).

در پژوهشی تحت عنوان شیوع‌شناسی مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه گیلان به نتایج زیر دست یافتند: مصرف سیگار با ۲۶/۳۹ درصد، الکل با ۱۷ درصد و مخدرها با ۳/۸۶ درصد بالاترین فراوانی را دارا هستند (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۸؛ به نقل از مردانی، شیخی‌فینی، کاوسیان، ۱۳۹۱).

دهقانی و همکاران (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان "شیوع و عوامل مرتبط با سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد" انجام دادند. شیوع مواد اعتیادآور به ترتیب شامل قلیان (۱۵/۹٪)، سیگار (۱۴/۴٪)، تریاک (۲/۸٪)، الکل (۲/۸٪)، قرص‌های روان‌گردان (۱/۲٪)، حشیش (۱/۱٪) و هرویین (۰/۸٪) بوده است (به نقل از نقویان، ۱۳۹۰).

بر اساس پژوهشی با عنوان "شیوع‌شناسی مصرف مواد در میان دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر تهران" که در میان دانشجویان دختر و پسر مقاطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترای حرفه‌ای و دکترای تخصصی سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ انجام شد. از میان یک نمونه ۴۰۰۰ نفری که به تفکیک از میان سه

دانشگاه علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی انتخاب شده بودند نتایج زیر به دست آمد:

شیوع مصرف مواد در میان دانشجویان در طول عمر: بیشترین میزان مصرف (۲۵/۷٪) متعلق به مصرف قلیان و پس از آن به ترتیب متعلق به مصرف سیگار (۱۸٪) و مشروبات الکلی (۱۱/۸٪) است. مصرف شیشه و کراک (هروئین فشرده) نیز به ترتیب با ۱ و ۰/۹ درصد دارای کمترین مصرف هستند. مصرف داروهایی مانند مورفین، ریتالین، ترامادول به ترتیب رتبه‌های چهارم، پنجم و ششم مصرف مواد را در دانشجویان علوم پزشکی دارد. شیوع مصرف مواد در یکسال گذشته: ۱۶/۱ درصد دانشجویان گزارش کرده‌اند که در سال گذشته قلیان مصرف کرده‌اند در حالی که این میزان در سیگار ۱۰/۹ درصد بوده است. درصد دانشجویانی که در سال گذشته مشروبات الکلی مصرف کرده بودند برابر ۷/۵ درصد گزارش شد. کمترین میزان مصرف به قرص‌های اکس و کراک هروئین تعلق دارد که برابر با ۰/۳ درصد است.

یکی از موارد مورد بررسی در این پژوهش مصرف خودسرانه داروهای نسخه‌ای است. در بین داروهایی که به شکلی خودسرانه و بدون تجویز پزشک مصرف می‌شوند، مصرف قرص‌ها و شربت‌های حاوی کدئین ۳۲/۴ درصد، دیازپام و لورازپام و... ۹/۷ درصد و پس از آن دیفنوکسیلات و ترامادول ۵/۵ درصد از سایر مواد بیشتر است. کمترین میزان مصرف نیز به بوپرنورفین با میزان ۳ درصد تعلق دارد.

در تحقیقی که با عنوان "شیوع شناسی مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸" انجام شد، نتایج به دست آمده حاکی از آن است که از ۳۱۰ نفر دانشجوی شرکت کننده در پژوهش ۷۷ نفر دانشجویان گزارش کرده‌اند که حداقل یک بار قلیان، ۴۸ نفر هم حداقل یک بار سیگار، ۲۹ نفر حداقل یک بار مشروبات الکلی و ۱۲ نفر حداقل یک بار تریاک مصرف کرده‌اند. در این میان، تفاوت معناداری بین دانشجویان دختر و پسر مشاهده می‌شود و پسران نسبت به دختران مصرف مواد بیشتری داشته‌اند (مردانی، شیخی‌فینی و کاوسیان، ۱۳۹۱).

نتایج تحقیق ترقی‌جاه، حمدیه و یعقوبی (۱۳۸۹) با بررسی ۸۳۷۵ نفر از دانشجویان دولتی دانشگاه‌های کشور نشان داد که شیوع مصرف قلیان و سیگار در کل نمونه پژوهش به ترتیب

۴۰/۳ و ۳۰/۸ درصد بوده است. تحلیل رگرسیون انجام گرفته از این بررسی مشخص کرد که متغیرهای استان محل سکونت، وضعیت تأهل، نگرش نسبت به مصرف سیگار، جنسیت، داشتن دوست سیگاری، مذهبی بودن، معدل تحصیلی ترم گذشته و حمایت عاطفی خانواده پیش‌بینی کننده‌های معناداری برای سیگاری شدن و متغیرهای استان محل سکونت، جنسیت، داشتن دوست قلیانی، نگرش نسبت به مصرف قلیان، بومی و غیر بومی بودن، معدل تحصیلی و حمایت عاطفی خانواده، پیش‌بینی کننده معنادار قلیانی شدن بودند. بنابراین، مصرف سیگار و قلیان در جمعیت مورد بررسی به طور قابل توجهی بالا است.

یافته‌های پژوهش محمدی، شبیری و محبوب (۱۳۸۹) نیز بیانگر آن است که اغلب افراد مورد بررسی (۴۳۰ نفر از دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشگاه علوم پزشکی شهر همدان) در گروه سنی ۲۰ سال (معدل ۲۱/۹٪) و مجرد (معدل ۹۲/۸٪) بودند. محل زندگی ۶۶/۹ درصد آنها شهر و ۳۱/۲ درصد، روستا و ۱/۶ درصد حاشیه شهر بود. از نظر بُعد خانوادگی بیشترین واحدهای مورد پژوهش (۲۱/۹٪) دارای بُعد خانوار ۶ نفر و کمترین آنها (۱/۶٪) دارای بُعد خانوار ۳ نفر بودند. همچنین، اکثر آنها (۲۳/۳٪) فرزند اول خانواده و با هردو والد خود زندگی می‌کردند (۸۵/۴٪). بیشتر والدین دارای تحصیلات ابتدایی و بی‌سواد بودند. از نظر سوء مصرف مواد، اکثریت واحدهای مورد پژوهش (۳۸/۴٪) تا سن ۱۸ سالگی هیچ ماده‌ای را مصرف نکرده بودند. اولین ماده مصرفی بیشتر واحدهای پژوهش، مسکن بود. به طور کل، نتایج نشان داد که ۲۷ درصد از دانشجویان تاکنون ماده‌ای را مصرف نکرده و بیشترین مواد مورد استفاده مواد سبک به ترتیب مسکن و آرام‌بخش (۴۴/۷٪)، سیگار (۲۸/۴٪) و الکل (۲۰/۲٪) بودند. مواد سنگین مانند تریاک (۵/۲۵٪)، حشیش (۴/۱٪)، اکستازی (۱/۶۴٪) و سایر مواد (۱/۱۳٪) فراوانی کمتری داشتند.

در پژوهش دیگری که بر روی دانشجویان پسر دانشگاه رازی کرمانشاه در سال ۱۳۸۹ انجام شد، نتایج حاصله نشان می‌دهند که: شایع‌ترین ماده مخدر مصرفی تریاک است، که ۶۵ درصد از ماده تریاک و ۲۵ درصد از ماده شیشه و ۱۰ درصد از ماده حشیش استفاده می‌کردند* (حیدری، ۱۳۸۹).

* توضیح: با توجه به نتایج به نظر می‌رسد یافته‌های این پژوهش از لحاظ روش‌شناسی و تجزیه و تحلیل داده‌ها دارای اشکال باشد(م)

در پژوهشی با عنوان "بررسی فاکتورهای موثر بر سوء مصرف اکستازی و شیشه در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر همدان با بهره‌گیری از تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده" در سال ۱۳۸۹، نتایج حاکی از آن بود که ۴/۵ درصد از دانشجویان سابقه مصرف همیشگی مشروبات الکلی را ذکر کرده و ۱۹ درصد از آنها سابقه مصرف مشروبات الکلی را به صورت گاهی اوقات بیان کرده‌اند. همچنین، ۲/۸ درصد از دانشجویان سابقه مصرف همیشگی مواد (شامل شیشه و اکستازی) را ذکر کرده و ۱۴/۸ درصد از آنها سابقه مصرف مواد را به صورت گاهی اوقات بیان کرده‌اند. به علاوه، ۶۹ درصد شرکت کنندگان سابقه مصرف داروهای مسکن را داشته‌اند. سابقه مصرف سیگار نشان داد که ۷/۸ درصد از دانشجویان سابقه مصرف همیشگی سیگار را داشته‌اند و ۳۱ درصد آنها سابقه مصرف سیگار را به صورت گاهی اوقات بیان کرده‌اند (براتی و همکاران، ۱۳۸۹).

بررسی شیوع مصرف موادمخدر در بین ۲۴۰ نفر دانشجوی دختر در سال تحصیلی ۱۳۹۰ در دانشگاه گیلان نشان داد که بین میزان مصرف انواع موادمخدر بین دانشجویان دختر تربیت بدنی و غیر تربیت بدنی تفاوت معناداری وجود ندارد. با توجه به اینکه در بین دانشجویان غیر تربیت بدنی افرادی بودند که دارای سطح فعالیت بدنی مناسبی بودند، بار دیگر آزمون تی مستقل برای دانشجویان فعال و بی‌تحرک انجام گرفت و یافته‌ها نشان داد که در مورد مصرف سیگار و الکل بین دانشجویان فعال و بی‌تحرک تفاوت معناداری وجود داشت (اراضی و عسگری، ۱۳۹۰).

ضرابی و همکاران در پژوهشی با عنوان "شیوع مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گیلان" به دنبال تعیین شیوع مصرف مواد در بین دانشجویان این دانشگاه بودند. یافته‌ها نشان داد مواد مورد مصرف شامل سیگار (۳۶/۲۶٪)، الکل (۱۷/۰۴٪)، تریاک (۳/۸۶٪)، حشیش (۲/۷۸٪)، اکستازی (۲/۰۵٪)، هروین (۱/۰۸٪)، کریستال (۰/۱۴٪)، کوکائین (۰/۸۴٪)، مرفین (۰/۰۶٪) و سایر مواد (۰/۰۶٪) بوده است (به نقل از نقویان، ۱۳۹۰).

در تحقیق مقایسه میزان استعمال سیگار و قلیان در بین دانشجویان تربیت بدنی و غیر تربیت بدنی که روی ۵۳۰ دانشجوی دختر و پسر دانشگاه گیلان انجام گرفت مشخص شد

استعمال سیگار و قلیان در این مطالعه به ترتیب در دانشجویان تربیت بدنی پسر ۲۷/۱ درصد، دختر ۱۱/۸ درصد و در دانشجویان غیر تربیت بدنی پسر ۳۰/۱ درصد و دختر ۱۴/۲ درصد بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین رشته تحصیلی و سابقه ورزشی با میزان استعمال سیگار و قلیان رابطه معناداری وجود ندارد؛ همچنین، استعمال سیگار و قلیان در پسران به طور معناداری بیشتر از دختران بود. مهم‌ترین علت گرایش به مصرف سیگار در پسران، ارتباط صمیمانه با دوستان سیگاری و در دختران تفریح و سرگرمی بود. به طور کل، استعمال سیگار و قلیان در این مطالعه نسبت به مطالعات نقاط دیگر کشور بالاتر بود (اراضی، حسینی و رحیم‌زاده، ۱۳۹۲).

یافته‌های پژوهش مردانی و همکاران (۱۳۹۱) نیز روی ۳۱۰ نفر دانشجوی دانشگاه آزاد بندرعباس نشان داد که دامنه‌ی سن شروع مصرف مواد ۲۲ تا ۲۵ سال بوده است و مصرف سیگار، قلیان، مشروبات الکلی و تریاک به ترتیب در بین دانشجویان پسر بیشتر از دختران بوده است و این تفاوت‌ها از لحاظ آماری بر اساس آزمون خی‌دو معنادار بوده است. بنابراین، جنسیت، سابقه‌ی مصرف مواد در اعضاء خانواده و دوستان از عوامل خطر ساز در مصرف مواد تلقی می‌شوند.

یافته‌های تحقیق بررسی شیوع و عوامل موثر بر مصرف مواد روان‌گردان در دانشگاه‌های شیراز و علوم پزشکی شیراز که روی ۶۴۰ نفر از دانشجویان انجام گرفت، نشان داد که میزان مصرف مواد روان‌گردان در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شیراز ۱۰/۸ درصد و در دانشگاه شیراز ۹/۲ درصد بود. این اختلاف معنادار نبود. میزان مصرف مواد روان‌گردان در مردان بیشتر از زنان بود (۱/۹٪ در مقابل ۰/۲۵٪)، سابقه‌ی مصرف در متاهلین بیشتر از مجردین بود (۱۹/۵٪ در مقابل ۸/۷٪) دانشجویان دانشگاه شیراز در مقایسه با علوم پزشکی شیراز مصرف مشروبات الکلی (۱۷/۷٪ در مقابل ۹/۴٪)، مواد مخدر (۹/۸٪ در مقابل ۳/۳٪) و سیگار (۲۱/۵٪ در مقابل ۱۷/۵٪) بیشتری داشته‌اند که این تفاوت از نظر آماری معنادار بود. (اشرفی‌حافظ و همکاران، ۱۳۹۲).

مطالعات شیوع شناسی در مورد شیوع مصرف و سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه‌های ایران

نوع ماده مصرفی به ترتیب اولویت بر اساس اعلام نتایج پژوهش‌ها (براساس مصرف روزانه، سال گذشته و مداوم)	تعداد نمونه - نفر	سال مطالعه	مکان مطالعه
حشیش، تریاک، هروین، شیر، الکل، آمفتامین و...	دانشجویان مذکر	۱۳۷۴	دانشگاه‌های علوم پزشکی و دانشگاه‌های وزارت علوم (۶ استان شامل علوم پزشکی تهران، شهید بهشتی، اصفهان، شیراز، تبریز و مشهد)
الکل، تریاک، حشیش	انترن‌های مذکر	۱۳۷۶	علوم پزشکی تهران
گراس، هروین، تریاک، بنزودیازپین‌ها (روزانه)	دانشجویان پزشکی	۱۳۸۰	دانشگاه علوم پزشکی مشهد
الکل، تریاک، هروین	۹۹۳	۱۳۸۰	دانشگاه شهید باهنر کرمان
سیگار، الکل، تریاک، حشیش، هروین	۵۶۵	۱۳۸۰-۱۳۸۱	دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی تهران
الکل، تریاک، حشیش	۱۵۲۲	۱۳۸۰	دانشگاه‌های دولتی تحت پوشش وزارت علوم
حشیش، تریاک، الکل	۹۴۶	۱۳۸۱	دانشگاه علوم پزشکی بابل استان مازندران
الکل، تریاک، حشیش، ماری‌جوانا	۵۲۳۱	۱۳۸۱-۱۳۸۲	دانشجویان دانشگاه‌های دولتی - ۲۱ دانشگاه تحت پوشش وزارت علوم
انواع مواد درمان و ۵۰۰ دانشجو	۱۰۸ داوطلب	۱۳۸۲	دانشگاه‌های تهران (رشته پزشکی، هنر، مهندسی و علوم انسانی)
سیگار، الکل، مواد افیونی و دختر	دانشجویان پسر	۱۳۸۳	دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور
سیگار، الکل، اکستازی و تریاک	دانشجویان پسر	۱۳۸۴	دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف رشت
سیگار، قلیان، قرص، ماری‌جوانا، حشیش، هروین، تریاک	۶۰۱	۱۳۸۴	دانشجویان دختر چهار دانشگاه تهران، هنر، آزاد و شاهد
قلیان، سیگار، الکل، حشیش	۲۹۹۷	۱۳۸۴-۱۳۸۵	شش دانشگاه شهر تهران (شامل امیر کبیر، علم و صنعت، تهران، تربیت معلم، علامه طباطبایی و هنر)، دانشگاه کرمان و دانشگاه فردوسی مشهد
انواع مواد	۱۴۰ دانشجو و ۸۱ داوطلب ترک	۱۳۸۵	دانشجویان دانشگاه تهران
قلیان، سیگار، الکل، اکس، گراس، هروین، کوکابین، مرفین	دانشجویان	۱۳۸۵	دانشجویان سه دانشگاه علوم پزشکی، خلیج فارس و آزاد اسلامی بوشهر
سیگار، حشیش، الکل، تریاک و ماری‌جوانا	۵۹۷	۱۳۸۵	دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی زاهدان
سیگار، الکل، تریاک، حشیش	دانشجویان	۱۳۸۵	دانشجویان رشته‌های داروسازی و دندانپزشکی دانشگاه شیراز
سیگار و انواع مواد	دانشجویان پسر	۱۳۸۵	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک
الکل، تریاک، حشیش	دانشجویان کشور	۱۳۸۵	مطالعه مروری وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشور ۱۶ مطالعه صورت گرفته بعد از سال ۱۳۷۶
قلیان، سیگار، مشروبات الکلی و تریاک	دانشجویان کشور	۱۳۸۵-۱۳۸۶	دانشجویان دانشگاه‌های دولتی کشور

نوع ماده مصرفی به ترتیب اولویت بر اساس اعلام نتایج پژوهش‌ها (براساس مصرف روزانه، سال گذشته و مداوم)	تعداد نمونه- نفر	سال مطالعه	مکان مطالعه
تریاک، حشیش، الکل و هروین	دانشجویان کشور	۱۳۸۶	کلیه دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم
الکل و مواد دیگر	۱۷۸۵	۱۳۸۶	دانشگاه تبریز
الکل، تریاک، حشیش، اکس، هروین	۱۱۸۶	۱۳۸۷	دانشجویان دختر و پسر دانشگاه علوم پزشکی کردستان
سیگار، الکل، اکستازی، حشیش، تریاک	دانشجویان کشور	۱۳۸۸	دانشجویان آستارا استان گیلان
سیگار، الکل، مخدرها	دانشجویان کشور	۱۳۸۸	دانشجویان دانشگاه گیلان
قلیان، سیگار، تریاک، الکل، قرص روانگردان، حشیش و هروین	دانشجویان کشور	۱۳۸۸	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد
قلیان، سیگار، الکل، اکس، کراک هروین	۴۰۰۰	۱۳۸۸-۱۳۸۹	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی
قلیان، سیگار، الکل، تریاک	۳۱۰	۱۳۸۸-۱۳۸۹	دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس
قلیان، سیگار	۸۳۷۵	۱۳۸۹	دانشجویان دولتی دانشگاه‌های کشور
مسکن و آرام‌بخش‌ها، سیگار، الکل، تریاک، حشیش، اکس	۴۳۰	۱۳۸۹	دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشگاه علوم پزشکی شهر همدان
تریاک، شیشه، حشیش	پسر	۱۳۸۹	دانشجویان پسر دانشگاه رازی کرمانشاه
الکل، شیشه و اکستازی، داروهای مسکن، سیگار	دانشجویان	۱۳۸۹	دانشجویان دانشگاه‌های شهر همدان
سیگار و الکل	۲۴۰	۱۳۹۰	دانشجویان دختر دانشگاه گیلان
سیگار، الکل، تریاک، حشیش، اکستازی، هروین، کریستال، کوکاین، مرفین	دانشجویان	۱۳۹۰	دانشگاه علوم پزشکی گیلان
سیگار و قلیان	۵۳۰	۱۳۹۰	دانشجویان دختر و پسر دانشگاه گیلان
سیگار، قلیان، الکل، تریاک	۳۱۰	۱۳۹۱	دانشجویان دانشگاه آزاد بندرعباس
الکل، موادمخدر و سیگار	۶۴۰	۱۳۹۲	دانشگاه‌های شیراز و دانشگاه علوم پزشکی شیراز

بحث و نتیجه گیری

اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر و روان گردان‌ها به عنوان یکی از رفتارهای پر خطر، در سطح جامعه جهانی بیش از ۲۴۰ میلیون نفر مصرف کننده غیر قانونی مواد و در کشور ایران حداقل یک میلیون و ۳۲۵ هزار نفر معتاد را جذب کرده است. روند رو به رشد سوء مصرف مواد در سطح جوامع ناشی از عصر فرامدرنیته و ترویج باورها و نگرش‌های غلط برای جذب مشتریان جدید، ابراز نگرانی بیش از ۹۰ درصد مردم ایران درباره مصرف مواد در جامعه، دغدغه بیش از ده میلیون نفر از همسران و فرزندان معتادان در سطح کشور

نسبت به این رفتار پرخطر، بروز خسارت‌های اقتصادی (از جمله خسارت و هزینه‌های امر مبارزه به میزان بیش از ۱۰ هزار میلیارد تومان طبق بررسی سال ۱۳۸۴)، خسارت‌های فرهنگی (مصرف مواد به‌عنوان جزیی از سبک زندگی)، خسارت‌های بهداشتی (نظیر شیوع بیماری‌های عفونی، هیپاتیت سی، ایدز و متوسط مرگ روزانه ۱۱ نفر ناشی از عوارض سوء مصرف مواد طی ده سال گذشته)، خسارت‌های اجتماعی (مصرف مواد به عنوان علت و پایه بسیاری از جرایم، بزهکاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی همچون سرقت، طلاق، کودک آزاری، همسر آزاری، قتل عمد، جرایم منکراتی، نزاع و خشونت، جرایم مالی و...)، تغییر الگو، سن و جنسیت مصرف کنندگان و همچنین تغییر نوع مواد مصرفی و بروز مواد نو ظهور و جدید^۱ با ماهیت قانونی از نوع کانوینوئیدهای صنعتی به نام اسپایس و پیچیده‌تر شدن مؤلفه‌ی رفتارهای ناشی از اعتیاد در آینده و در نتیجه مواجهه‌ی دستگاه‌های متولی درمان و پیشگیری با مشکلات مضاعف، همه و همه حکایت از اهمیت و ضرورت توجه جدی‌تر به بحث شیوع‌شناسی، بویژه در بین دانشجویان به عنوان قشر فرهیخته، فعال و پر انرژی کشور دارد تا به‌توان با مقایسه میزان شیوع مصرف مواد در طول سال‌های متفاوت، روند تغییرات شیوع مصرف مواد را تحلیل و کنترل کرد.

بر این اساس و در یک نگاه کلی به نتایج ارایه شده در پژوهش‌های مختلف شیوع‌شناسی در بین دانشجویان کشور می‌توان نتیجه گرفت بعد از سیگار و قلیان، بیشترین ماده مصرفی در بین دانشجویان الکل بوده است و پس از آن به ترتیب تریاک، حشیش، هروین و سایر مواد رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند.

به طور کل، با بررسی طرح‌های اجرا شده شیوع‌شناسی در دانشگاه‌ها، می‌توان گفت که اغلب آنها دارای مشکلات زیر است: جمعیت هدف به گونه‌ای که معرف کل جمعیت عمومی نبوده است؛ پرسشنامه‌های مورد استفاده به نحوی که اطلاعات نامرتبط با شیوع‌شناسی را نیز دربرداشته است (مانند اطلاعات مربوط به نگرش و یا سبب‌شناسی)؛ اشکال در روش‌شناسی و نحوه تجزیه و تحلیل اطلاعات و تعمیم‌های نامطمئن؛ محدودیت در زمینه شیوع‌شناسی مصرف مواد در دانشجویان کشور؛ عدم تفکیک مواد مصرفی بالاخص عدم توجه در زمینه مصرف آمفتامین‌ها و متامفتامین‌ها.

به همین سبب پیشنهاد می‌شود: با بازنگری فعالیت‌های پژوهشی شیوع‌شناسی در دو دهه گذشته در سطح دانشگاه‌ها، نسبت به شناسایی اشکالات طرح‌های اپیدمیولوژیک فوق‌الذکر مبادرت ورزیده و هر دو سال یک‌بار نسبت به سنجش روند اعتیاد در دانشگاه‌ها شامل بررسی متوسط سن شروع مصرف، روند مصرف مواد در طول عمر، سال گذشته، ماه گذشته، نوع ماده مصرفی، جنسیت مصرف‌کنندگان، مقایسه شیوع در میان دانشجویان خوابگاهی، خانه‌های مجردی و بومی، تعداد مصرف‌کنندگان، تحولات در الگوی جدید مصرف در سطح دانشجویان مبادرت ورزیده شود تا ضمن برخورداری از ارزیابی به موقع و واقع‌بینانه مسأله موادمخدر و روان‌گردان‌ها و نیز اطلاعات آماری قابل اتکا و پایه‌ای و نیز تحولات آن در سطح دانشگاه‌ها، شاهد شناخته شدن انگیزه‌ی مصرف مواد در دانشجویان باشیم و به این ترتیب نسبت به برنامه‌ریزی و نیز تدوین راهکارهای مداخله‌ای پیشگیرانه در ابعاد آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی هدفمند، آموزش مهارت‌های زندگی، تقویت فعالیت‌های جایگزین و ارائه خدمات مشاوره‌ای و مددکاری به صورت هوشمندانه در سطح دانشگاه‌ها مبادرت ورزیده تا نسبت به ضربه زدن به استراتژی‌های سیستم هوشمند، فعال، خلاق و پویای موادمخدر و روان‌گردان‌ها اقدام شود.

البته باید اذعان کرد، نامشخص بودن حد و مرزهای همه‌گیرشناسی مصرف و سوءمصرف مواد، فقدان الگو و مدل مشخص اجرایی در جمعیت‌های خاص در زمینه نحوه نمونه‌گیری و بهره‌گیری از ابزار سنجش پرسشنامه و سیستم خود گزارش‌دهی، فقدان یک تعریف ملی مورد قبول از اعتیاد در سطح کشور از جمله موانع در عرصه شیوع‌شناسی می‌باشد که امید می‌رود با حضور جدی و موثر نخبگان و اندیشمندان نسبت به رفع آنها مبادرت ورزیده شود. (صرامی، قربانی و مینویی، ۱۳۹۲)

منابع

- اراضی، حمید؛ حسینی، رستگار؛ رحیم زاده، مهدی (۱۳۹۲). مقایسه میزان استعمال سیگار و قلیان در بین دانشجویان تربیت بدنی و غیر تربیت بدنی. زیر چاپ. مجله علوم پزشکی جهرم.
- اراضی، حمید؛ عسگری، بهمن (۱۳۹۰). شیوع مصرف موادمخدر در بین دانشجویان دختر تربیت بدنی و غیر تربیت بدنی. فصلنامه اعتیادپژوهی. ۵(۱۹): ۷۰-۵۷
- اشرفی، حافظ، اصغر؛ فکور زیبا، محمد رضا؛ بابایی حیدرآبادی، اکبر؛ حسینی، فاطمه؛ رزمپوش، الهام؛ قارلی پور، ذبیح‌اله؛ قبادی داشدابی، کامل؛ ولی زاده، رضا (۱۳۹۲). بررسی شیوع و عوامل موثر بر

مصرف مواد روان گردان در دانشگاه‌های شیراز و علوم پزشکی شیراز. مجله دانشگاه علوم پزشکی ایلام. ۲۱، ۶۶-۵۸

براتی، مجید؛ افسر، علی؛ دارابی، داوود (۱۳۸۹). بررسی فاکتورهای موثر بر سوء مصرف اکستازی و شیشه در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر همدان با بهره‌گیری از تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده. گزارش نهایی طرح تحقیقاتی، مرکز تحقیقات کاربردی استان همدان. ۱۳۸۹

برجویی، قاسم (۱۳۸۵). بررسی شیوع مصرف سیگار، مواد مخدر، اکستازی و علل مرتبط با آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های استان بوشهر. پایان‌نامه، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بوشهر. بوالهری، جعفر؛ طارمیان، فرهاد؛ پیروی، حمید (۱۳۸۵). طرح شیوع شناسی مصرف مواد در میان دانشجویان شهر تهران. معاونت دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و معاونت دانشجویی و فرهنگی مرکز مشاوره دانشجویی.

ترقی‌جاه، صدیقه؛ حمدیه، مصطفی؛ یعقوبی، نرگس (۱۳۸۹). عوامل پیش‌بینی کننده مصرف سیگار و قلیان در دانشجویان دانشگاه‌های دولتی. پژوهش در پزشکی. مجله پژوهشی دانشکده پزشکی، ۳۴(۴)، ۲۵۶-۲۴۹
حسین‌بر، محمود (۱۳۸۵). بررسی میزان شیوع مصرف مواد اعتیادآور بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی زاهدان. پایان‌نامه دکتری پزشکی عمومی، چاپ نشده، دانشگاه علوم پزشکی زاهدان.
حیدری، کامران (۱۳۸۹). عوامل اجتماعی مؤثر بر مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان: مطالعه موردی دانشجویان پسر دانشگاه رازی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه کردستان.

رحیمی‌موقر، آفرین؛ سهیمی‌ایزدیان، الهه؛ یونسین، مسعود (۱۳۸۵). مطالعه مروری وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشور. فصلنامه پایش ۲۵(۲)، ۱۰۴-۸۳
رستمی، رضا (۱۳۸۵). همه‌گیرشناسی سوء مصرف مواد در جامعه دانشجویان دانشگاه تهران. گزارش پژوهشی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

Psyedu.ut.ac.ir/acstaff/rostami/...retrieved on 17/November/۱۳۹۲

رضایی، سید احمد (۱۳۷۹). بررسی شیوع مصرف مواد در بین دانشجویان مذکر مقاطع تحصیلی کارشناسی و دکتری ورودی سال ۱۳۷۴-۷۵ دانشگاه‌های علوم پزشکی و دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، اصفهان، شیراز، تبریز، مشهد. پایان‌نامه تخصصی پزشکی - اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی تهران.
سراج‌زاده، سید حسین؛ فیضی، ایرج (۱۳۸۳). شیوع شناسی مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی. اداره کل مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
شمس‌علیزاده، نرگس؛ مقدم، مرضیه؛ محسن‌پور، بهزاد؛ رستمی‌گوران، نرگس (۱۳۸۷). شیوع مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کردستان. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان. ۱۳(۲) ۲۶-۱۸.

صرامی، حمید (۱۳۹۱). شیوع شناسی اعتیاد در ایران. سایت ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری. تاریخ بازبینی ۱۳۹۲/۰۴/۱۲.

صرامی، حمید؛ قربانی، مجید؛ مینویی، محمود (۱۳۹۲). بررسی چهار دهه تحقیقات شیوع شناسی اعتیاد در ایران. فصلنامه اعتیاد پژوهی، ۷(۲۶)، ۵۲-۲۹.

- طارمیان، فرهاد؛ بوالهروی، جعفر؛ حمید پیروی (۱۳۸۹). شیوع شناسی مصرف مواد در میان دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر تهران؛ بررسی عوامل خطر و حفاظت کننده. ستاد مبارزه با مواد مخدر. طارمیان، فرهاد (۱۳۸۹). وضعیت مصرف مواد در دانشگاه‌های ایران. مجموعه مقالات منتخب ۳۰ کنگره استانی پیشگیری اولیه از اعتیاد. ۱۷۸-۱۸۱.
- طارمیان، فرهاد (۱۳۸۰). بررسی مقدماتی اثربخشی برنامه آموزش مهارت‌های زندگی به‌منظور پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان سال اول راهنمایی، دفتر پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر آموزش و پرورش.
- طارمیان، فرهاد؛ بوالهروی، جعفر؛ پیروی، حمید؛ قاضی طباطبایی، محمود (۱۳۸۶). شیوع مصرف مواد در میان دانشجویان شهر تهران. *مجله روانپزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران*، ۴(۱۳): ۳۴۲-۳۳۵.
- ظهور، علیرضا (۱۳۸۰). عوامل مؤثر در استفاده از سیگار و مواد مخدر در دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی باهنر کرمان. *نشریه اصول بهداشت روانی*، ۳(۱۲ و ۱۱): ۹۹-۱۰۴.
- فرح بخش، کیومرث (۱۳۸۹). پیشگیری از مصرف و سوء مصرف مواد روان گردان در دانشجویان دانشگاه‌ها. مجموعه مقالات منتخب ۳۰ کنگره استانی پیشگیری اولیه از اعتیاد. ۶۴-۶۲.
- کردمیرزا، عزت‌اله؛ آزاد، حسین؛ اسکندری، حسین (۱۳۸۲). هنجاریابی آزمون آمادگی اعتیاد به منظور شناسایی افراد مستعد سوء مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران. *فصلنامه علمی و پژوهشی اعتیادپژوهی*، ۲(۱): ۸۰-۴۷.
- گرگی، یوسف؛ بکرانی، فریدون (۱۳۸۵). شیوع شناسی مصرف مواد در میان دانشجویان دانشگاه صنعتی اصفهان و عوامل خطر و محافظت کننده. مرکز مشاوره دانشجویی دانشگاه صنعتی اصفهان با همکاری دفتر مرکزی مشاوره وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- محمدی، ناهید؛ شبیری، فاطمه؛ محجوب، حسین (۱۳۹۱). فراوانی سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی همدان در سال ۱۳۸۷. *مجله تحقیقات علوم پزشکی زاهدان*، ۱۴(۱): ۸۸-۸۶.
- مردانی، حمید، شیخی‌فینی، علی‌اکبر، کاوسیان، جواد (۱۳۹۱). شیوع شناسی مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۶(۲۳): ۸۲-۶۵.
- موسمی، احمد؛ پیروزمند، مریم (۱۳۸۶). بررسی مصرف مواد مخدر در دانشگاه تربیت معلم سبزوار. ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری.
- نقویان، سمیه (۱۳۹۰). *بررسی علل گرایش به مصرف مواد در میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل.
- نویدی کاشانی، محمد؛ لطیفی، حسین (۱۳۷۶). بررسی میزان شیوع سوء مصرف مواد در انترن‌های مذکر دانشگاه علوم پزشکی تهران. پایان نامه دکترای پزشکی، دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران.
- یعقوبی، حمید؛ طارمیان، فرهاد؛ پیروی، حمید؛ ظفر، مسعود؛ کریمی، مریم (۱۳۹۲). شیوع‌شناسی مصرف مواد در میان دانشجویان دانشگاه‌های تابع وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و بررسی عوامل خطر و حفاظت کننده. پژوهش ستاد مبارزه با مواد مخدر-ریاست جمهوری. ۴۹-۴۷.

The Survey Two Decades of Prevalence Studies among Iran University Students

Sarrami, H.¹, Ghorbani, M.², Taghavi, M.³

Abstract

Objective: the main purpose of this research was to collect and survey the prevalence studies of drug misuse and psychotropic drugs that have been done sporadically among university students from 1374 to 1392. Up to now, no survey of data has been done on these researches. **Method:** library has been the method of this research and 37 researches were analyzed. **Findings:** methodologically, the results show that many prevalence studies are with major faults. **Conclusion:** the studies show that less attention has been given to prevalence studies of drug addiction and useful interventions in university students. However, the rate of addiction during 2 decades has been stable; cigar, hookah take the first and second places and alcohol, opium, hashish and heroine come respectively.

Keywords: prevalence, addiction, statistics, students, Iran universities

۴
4

سال هفتم، شماره ۲۷، پاییز ۱۳۹۲
Vol. 7, No. 27, Fall 2013

-
1. Author-in-chief: University Professor & Addiction Researcher. E-Mail: hamid.sarrami@yahoo.Com
  2. PhD student of General Psychology & Addiction Researcher
  3. M.A of Management